

BERISZLÓ PÉTER ÉS BUDAI SZEREPLÉSE

1956 tavaszán az Űri utca 42. sz. ház északi falának bontásakor az emeleti részen Gerő Győző, a Vármúzeum kutatója a törmelék között egy felirattal ellátott reneszánsz ajtókeret szemöldökkövének töredékét találta¹ (1. kép). A sajnós csak töredékes felirat a következő:

P E T R V S B E R Y Z L . . .

Kétségtelen, hogy a szöveg a híres törökverő horvát bánra, Beriszló Péterre utal.² A továbbiakban a bánnak a fővárossal való kapcsolataira szeretnénk rámutatni; s röviden vázoljuk életpályáját is.³

Beriszló 1475-ben született az akkor Velencéhez tartozó Dalmácia Trau nevű városában, délszláv eredetű patricius családból. Úgy látszik, hogy Magyarországra a rokon grabarjai Beriszló-család tagjai hívták; és az ő támogatásuk révén került a nagy humanista, Váradi Péter kalocsai érsek udvarába, aki állítólag római követséget is bízott a még fiatal Beriszlóra.⁴ Ez időben nyerte el első egyházi javadalmait. Marnavich szerint még az 1501-ben meghalt érsek eszközölte ki királyi titkári kinevezését.⁵ Azonban — mivel rajta kívül 1502-től több új titkárral találkozunk az okleveleken — valószínűbbnek látszik az, hogy megbízatása és a titkárok számának emelkedése Szatmári György kancellári kinevezésével s talán egy hivatalsszervezeti reformmal van kapcsolatban.⁶ Úgy látszik, hogy a titkárok között Bakócz irányvonalát képviselte. Beriszlót új hivatala a királyi székhelyhez, Budához kötötte. Tagja a királyi tanácsnak, részt vesz a királyi kancellária munkájában, gyakran említik előadóként az uralkodó okleveleinek relatiós jegyzeteiben.⁷ Beosztása révén befolyása megnő, újabb egyházi javadalmakhoz jut, és nemsokára elnyeri a gazdag székesfehérvári prépostságot is.⁸ Az előkelő királyi tisztviselők példáját követve, házat vásárol a fővárosban.⁹ Az olaszos műveltségű Dalmáciából származó új titkárt elsősorban a diplomáciában foglalkoztatták. Számos követséget viselt. Több ízben tárgyalt a Szentszékkal, Miksa császárral, Velencével, és járt Lengyelországban is.¹⁰ Gyakran bízták meg diplomáciai tárgyalásokkal a követségjáráson kívül akkor is, ha otthon volt.¹¹ Az egyházi ranglétrán is tovább emelkedik: veszprémi püspök lesz.¹²

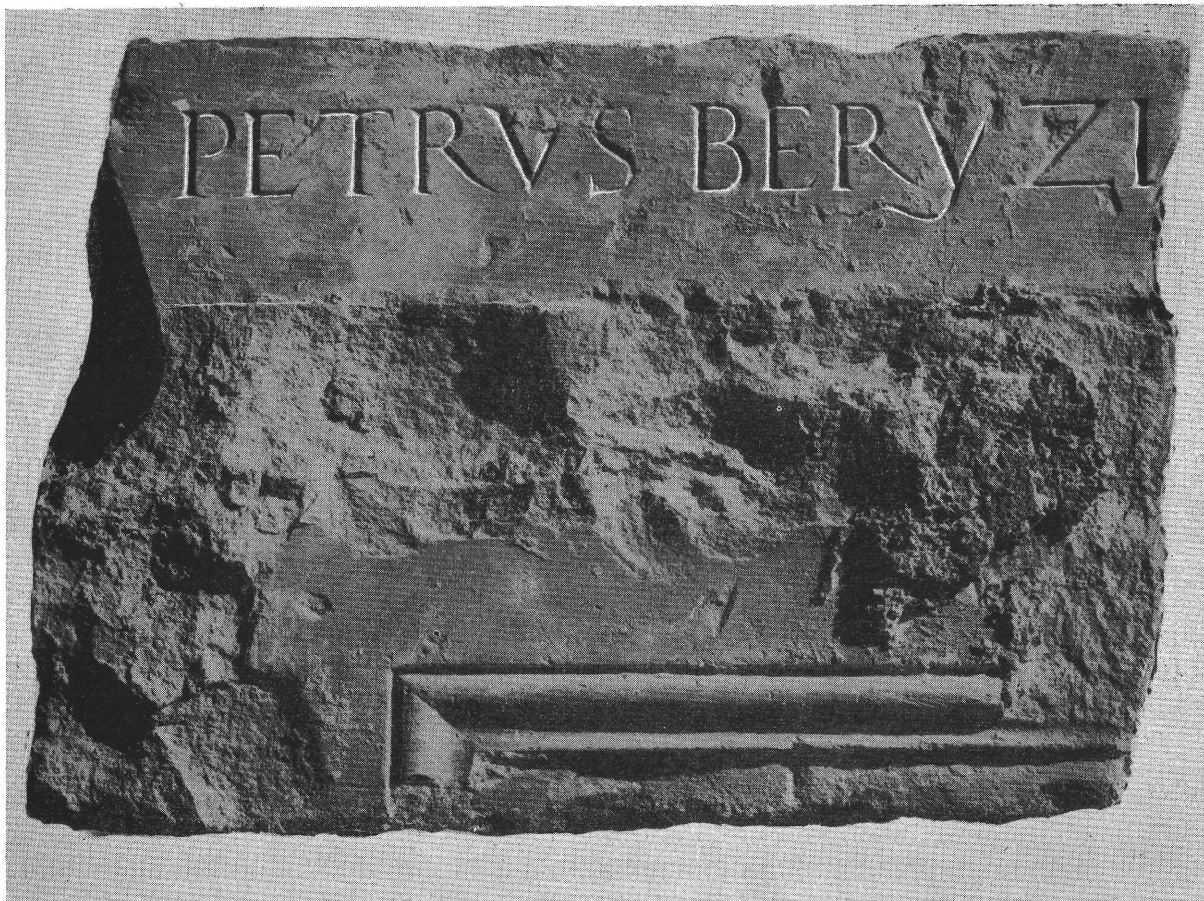
Diplomáciai ügyessége, befolyása a királyi tanácsban s délvidéki származása egyaránt közrejátszott abban, hogy nem sok idő múlva új, sokkal nagyobb hatalmat jelentő méltóságokat nyert el. Ebben az időben a magyar királyság hatalma és tekintélye erősen megrendült a Délvidéken. Corvin János bán élete végén majdnem független uralkodóként kormányzott a horvát—dalmát és szlavón bánságokban. Utóda, Both András — aki mellett társa, Misljenovich Horváth Márk volt budai várnagy inkább csak árnyékszerepet vitt — nem engedelmeskedett a királyi rendeleteknek sem, és saját szakállára háborút viselt Velencével. Állásától ténylegesen nem sikerült felmenteni, haláláig bán maradt (1511. szeptember).¹³ Halála után özvegye először megtagadta a királyi várak átadását; amikor azonban új bánnak magát a nádort, Perényi Imrét nevezték ki — aki 1512 közepén nagy sereggel érkezett meg a déli tartományokba —, kénytelen volt a várakat átengedni.¹⁴ A nádor nem tartózkodott sokáig Horvátországban, és nem tett semmit a gyakori török támadások megakadályozására. Ezért aztán 1513 májusában felmentették a bánság tényleges vezetése alól, és helyére — egyelőre csak a bánságok prefektusa címével — Beriszlót nevezték ki.¹⁵ Az új

prefektus megkapta a fontos zenggi kapitányságot is,¹⁶ majd a Beriszló Bertalan halálával megüresedett aurániai perjelséget összes várával,¹⁷ végül pedig a jajcai bántóságot is alája rendelték.¹⁸ Ezzel egyidejűleg — vagy esetleg néhány nappal korábban — a király kincstartónak is kinevezte.¹⁹ A jajcai terület, a horvát—dalmát és szlavón bántóságok, továbbá az aurániai perjelség birtokainak egy kézben egyesítése még Mátyás korára megy vissza. Ő bízta ezeket Jajca visszafoglalása után Zápolyai Imre gondjaira. Ugyanezeket a területeket kapta meg Újlaki Miklós is, amidőn boszniai király lett. Ugyancsak Mátyás próbálkozott meg a bántóságoknak a kincstartósággal való összekapcsolásával. Zápolyai Imre és az idősebbik Ernuszt János egy személyben viselte a két tisztséget, míg három másik Mátyás-kori bán bántósága előtt viselte a kincstartóságot.²⁰ A kincstartó az ország egyik — mondhatnánk — főminisztere lévén, a hivatalszervezetben elfoglalt helye által az udvar bizalmát élvezte, s az ország gazdasági erőforrásaival rendelkezve tartományai védelmét anyagilag könnyebben fedezhette. Nem véletlen, hogy kincstartó vagy volt kincstartó bánok kinevezése akkor következett be, ha akár külső, akár belső zavarok sújtották a Délvidéket.

Bennünket Beriszlónak elsősorban nem báni, hanem kincstartói működése érdekel. Közismert, hogy az ország pénzügyi helyzete ebben az időben katasztrofális volt. Herendi, Beriszló hivatali elődje, régi kincstári szakember volt, aki a hivatali ranglétrán fokozatosan emelkedve nyerte el először a királyi jövedelmek igazgatója, majd pedig királyi kincstartói címmel a pénzügyi főhatóság vezetését.²¹ Úgy látszik azonban, hogy igen csekély befolyással rendelkezett. Utóda — aki mint titkár úgy is már több, mint egy évtizede tagja volt a királyi tanácsnak, most pedig az az ország zászlósurai közé lépett — jóval nagyobb hatalommal és tekintéllyel vehette kezébe az ügyek intézését. Elődje személyzetét vette át, helyetteséül azt a Várday Pál deákot választotta, aki már Herendinek is alkincstartója volt.²² Bár az új kincstartót ez a tisztsége elvben állandóan Budához kötötte,²³ mégis báni méltósága révén tartományában kellett tartózkodnia. Beriszló, akár félévszázaddal korábbi előde, Zápolyai Imre, úgy oldotta meg a problémát, hogy helyettesére bízta a kincstár ügyeit és ő maga ideje nagyobb részében a Délvidéken működött. Így azután kincstartósága idejéről leggyakrabban az alkincstartók oklevelei maradtak fenn,²⁴ akik a királyi tanácsban is helyettesítették távollévő főnöküket.²⁵ Mindez azonban nem jelenti azt, hogy a bán csak címzetes kincstartó lett volna. Több olyan utasítás maradt fenn, amelyet a király hozzá mint kincstartóhoz intézett.²⁶ Valahányszor a királyi udvarban tartózkodott, ténylegesen ő vezette a kincstárt. Így pl. 1515 egész telét és a tavasz nagy részét a király mellett töltötte.²⁷ Ilyenkor rendszeresen részt vett a királyi tanács ülésein, relator királyi okleveleken,²⁸ és kincstartói ügykörében a szokásos ügyviteli formák szerint ő adta ki az okleveleket.²⁹ Gyakorlatban azonban a pénzügyek élén nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. Habár tekintélyesebb és hatalmasabb volt elődjénél, a királyság anyagi helyzete nem javult. Mivel gyakran volt távol az udvartól, csökkent befolyása a királyi tanácsban, helyettesei pedig sokkal súlytalanabb egyének voltak, minthogy a tanácsban ülő bárókkal szemben a kincstár érdekeit képviselhették volna. Így azután nem véletlen, hogy a bán kincstartói méltósága ellenére sem tudott elegendő pénzt szerezni a végvárak fenntartására. Kincstartósága végén összeállították különféle számadásokból a részére mint bán részére eddig kifizetett összegek kimutatását. Nemcsak a különböző adókimetések alkalmával közvetlenül neki fizetett pénzeket, hanem a kereskedők által neki hitelbe szállított árukat (főleg posztó) is feltüntették. A három év alatt Beriszló 16 319 ft 63 dénárt kapott, amelyből a legtöbb, 10 696 ft 12 dénár az utolsó évre, 1515-re esett.³⁰ Ez a fenti összeg igen alacsony. A század második évtizedéből származó kiadási előirányzat szerint a horvát bánnak és egyben zenggi kapitánynak évi fizetése 12 000 ft és 1000 ft értékű só.³¹ Ezek szerint Beriszlónak a három év alatt 39 000 ft-ot kellett volna kapnia. Így azután kölcsönök felvételére szorult.³²

A bán mint kincstartó természetesen igen szoros kapcsolatba került a főváros kereskedő polgáraival, akik mintegy az udvari szállító és bankár szerepét játszották a középkor folyamán.³³

Említett báni számadásaiban a következő budai kereskedők szerepelnek: Iacobus Italus (Jacopo de Zuane della Seda?), Rason (Raggione Bontempi), Felix Florentinus (Felice Stagi), Anthonius Venetus (Antonio de Zuane della Seda) — mind olasz tehát, rajtuk kívül Gregorius és Hanz, valószínűleg németek, és a neve alapján is lengyel Polyák Pál, egyébként budai polgár, sőt esküdt. A felsorolt kereskedők a prémárukat szállító Gregorius és Hanz kivételével posztót



1. kép. „Beriszló Péter” felírású kő

adtak a bánnak. E nevek többségét a Beriszló kincstartósága idején a kincstárnak hitelező kereskedők névsorában is megtaláljuk. Ebben az időszakban is nagy összegeket utalványoz a kincstár budai kereskedőknek városoktól származó állami jövedelmek terhére. Az említetteken kívül oly ismert kereskedők találhatók a kincstár hitelezői között, mint Haller János, Freiburger Farkas vagy a firenzei Pythys.³⁴

Mindez mutatja Beriszló kincstartónak a budai kereskedőtökével való összeköttetését. A bán-kincstartó — maga is városi patrícius — szívesen dolgozott együtt a budai városi polgárokkal. Nem véletlen, hogy az ő kincstartósága alatt helyettese — legalábbis egy ideig — nem hivatalnok-karriert megfutó deák, hanem városi patrícius: Pemflinger János budai kereskedő fia, Márk. Elgondolkoztató egy másik jelenség is ezzel kapcsolatban. Köztudomású, hogy a dél-német kereskedőtöke a kelet-európai államokat gazdasági téren gyarmati alávetettségben tartotta; a hazai polgárság zöme csak a dél-németek ügynökének volt tekinthető.³⁵ Hasonló szerepet játszottak Magyarországon az olaszok is; azonban ők közvetlenül kereskedtek, nem használták fel magyarországi megbízottak segítségét. Kétségtelenül a dél német tőke konkurrencsei voltak.³⁶ A két idegen tőkeérdekeltség mellett éppen Budán a Jagelló-korban már a hazai tőkések is játszottak bizonyos szerepet. Igaz, egy részük ezeknek sem volt önálló: a magyarországi feudális urak kezén felhalmozódó pénztőkével dolgoztak, feudális urak faktorai voltak.³⁷

Mármost kétségtelen, hogy a Beriszlóval üzleti viszonyban álló kereskedők között voltak dél-német ügynökök: Haller a nürnbergi Haller-család tagja volt. Polyák a krakkói Maidel Mihály társa volt, akinek viszont Fugger-kapcsolatai voltak, de a Fuggerek közvetlen hatása — noha Budán ügynökséget tartottak fenn — nem igazolható. Sőt, éppen Beriszló kincstartósága idején — bár ennek egészen más okai voltak, mégis a kincstartó egyetértésére szükség volt — indult vizsgálat a Fugger—Thurzó-vállalat ellen, és mondatták le Thurzó Györgyöt, a Fuggerek emberét a kamara-

ispánságról.³⁸ Ez nyilván hozzájárult ahhoz, hogy a Fuggerek előtt nem maradt jó emléke Beriszlónak.³⁹ Ezzel szemben a Jagelló-korban Budán élő olasz kereskedő kolónia valamennyi tagja kapcsolatban állott a bán-kincstartóval. Ezek az olaszok is külföldi cégek megbízottai voltak. A legjelentősebb közöttük a Mediciékkal éles ellentétben álló és a franciaországi üzleteket monopolizáló Medici-céggel szemben talán éppen a kelet-európai üzletekkel foglalkozó Nerli-cég magyarországi megbízottja, a Jagelló-kor egyik legjelentősebb budai kereskedője, Raggione Bontempi volt.⁴⁰ Úgy tűnik tehát, hogy bár teljesen nem tudott a dél-német cégektől szabadulni Beriszló, de velük szemben igyekezett az olaszokat és a hazai tőkéseket pártfogolni. Bukásához ez is nyilván hozzájárult.

Beriszló kincstartósága nem volt hosszú életű.⁴¹ Úgy látszik, hogy ellenségei II. Ulászló halálakor azonnal leváltották erről a fontos tisztségről a bánt.⁴² Utóda Szalkay László királyi titkár lett.⁴³ Beriszló püspök ettől kezdve még ritkábban tartózkodott Budán. Érdekeit a királyi tanácsban rokona, Statileo János képviselte, akinek királyi titkári kinevezését Beriszló 1515-ben eszközölte ki.⁴⁴

Báni működését 1513-ban mindjárt nagy győzelemmel kezdte. Dubica mellett súlyos csapást mért a török támadókra.⁴⁵ Ez a győzelem, amelyhez még több más sikeres fegyvertény is járult, nagy tekintélyt biztosított a bánnak. A XVI. század magyar főúrai nem dicsekedhettek harctéri babérokkal, nem találunk közöttük komolyabb hadvezért.⁴⁶ Így kortársai előtt mintegy félistennek tűnt.⁴⁷ Igaza lehetett rokonának, Verancsics Antalnak,⁴⁸ hogy ő volt az egyetlen abban a korban, aki megakadályozhatta volna Belgrád elestét. (Nyolc hónappal Belgrád eleste előtt halt meg.) A bán leginkább Horvátországban, a török határ közelébe eső Bihács várában tartózkodott,⁴⁹ hogy a török betöréseket könnyebben megakadályozhassa. Serege zömében zsoldosokból és familiárisaiból állott. Ezek között szlavóniai és horvát származásúak mellett⁵⁰ sok magyar is volt.⁵¹ A horvát végeken már kialakulóban volt a későbbi magyar végbeli vitézi életforma. A katonáival együtt élő és harcoló bán környezetében élt az énekmondó Szabatkay Mihály,⁵² akinek versében már Balassi vitézi énekeire emlékeztető sorokat is találunk.⁵³ A báni és a saját (főleg püspökségi) javai-ból⁵⁴ s a gyéren folyó királyi fizetésből tartott zsoldosok és familiárisok mellett a feudális uralkodó osztálytól nagyon ritkán kapott segítséget. Csak a támadásoktól leginkább fenyegetett Horvátország urai támogatták időnként — saját érdekükben —;⁵⁵ azonban másik bánságában, Szlavóniában állandó nehézségekkel küzdött. Az itteni rendek nehezen akartak pénzt vagy vért áldozni. Azon a címen, hogy szabadságaik értelmében nem kötelesek a Száván túl harcolni, Horvátország megvédéséből nem vállaltak részt.⁵⁶ Valószínűleg ezért nem akarta Beriszló letenni az esküt Szlavónia szabadságjogai megtartására.⁵⁷ A városoknál hasonló megnemértéssel találkozott a bán. Zágrábra például adót vetett ki a török elleni hadjárat érdekében, azonban a város kiváltságai védelmére királyi rendeletet eszközölt ki.⁵⁸

A török torkában fekvő tartományaiban nem találkozott megértéssel Beriszló, az ország vezetői részéről pedig még kevésbé. Ezzel kapcsolatban foglalkoznunk kell kül- és belpolitikai szereplésével is. Királyi titkár korában diplomáciai működésére a Habsburgok iránti barátság és a Velence ellenesség nyomja rá bélyegét. A cambray-i liga idején egyik szószólója az udvarban a Velence elleni háború híveinek.⁵⁹ Ezt a politikát folytatja tovább bán korában is; és úgy látszik, hogy elődje, Both András példáját követve, a török elleni háború ürügyén a velencei kézen levő Dalmácia megtámadására is készült.⁶⁰ Igaz, később gyakran fordult segítségért Velencéhez, azonban visszonya sohasem lett szívélyes az adriai köztársasággal.⁶¹ A Habsburgokhoz követsége óta szoros kapcsolat fűzte, és II. Ulászló halála után levélben ajánlja fel az országot Miksa császárnak, egyben tanácsot ad neki a következő országgyűlésre.⁶² A belpolitikában először — úgy látszik — Bakócz híve volt; lehet, hogy annak közvetítésével került a királyi tanácsba is. A primástól fontos megbízatásokat kapott, pl. a pápaválasztási tervének lebonyolításában is ő jár el külföldön.⁶³ Érdekes, hogy a Velence zsoldjában álló Bakócz bizalmasa Velencével ellenséges politikát folytatott. A jó viszony, amely a bánt a primással összekötötte, nem tartott sokáig. Az ellentét az érsek unokaöccsei által viselt zágrábi püspökség miatt tört ki, Beriszló ugyanis pályázott erre a gazdag javadalomra, amelynek birtoklása nagyon megszilárdíthatta volna helyzetét Szlavóniában; azonban Bakócz a püspöki szék megüresedése után sem engedte azt át neki. Ellentétbe került Perényi nádorral is. Ellenségei Ulászló halála alkalmával rögtön összefogtak ellene,⁶⁴ és elvették tőle a kincstartóságot,

majd a jajcai bánágot is.⁶⁵ Így azután Bakóczékkal szemben a Zápolyai-párthoz csatlakozott. Ezzel megint különös helyzet állott elő: a Habsburg-párti bán a magyarországi Habsburg-párttal szembenálló párt híve lett.⁶⁶ Persze, a Habsburgok sem bíztak meg továbbra Beriszlóban. Talán nem véletlen, hogy amidőn Miksa császár tanácsosai II. Ulászló halála után javaslatot terjesztenek elő uruknak a magyar ügyben, és megneveznek több magyar urat, akinek levelet kellene küldeni, Beriszló nevét nem említik.⁶⁷ A bán és az esztergomi érsek ellentéte az 1518-as tavaszi országgyűlés alkalmával nyílt háború felé fejlődött. Marnavich leírása szerint a bánnt le akarták váltani állásáról, és személye ellen is támadásra készültek. Miután Zápolyai erről értesítette, visszatért bánágába, ahol harcrea készülődött. Valószínűleg ezzel kapcsolatos a bán egy keltezetlen levele, amelyben előadja, hogy a Szt. György napi országgyűlésről több főpap és báró tudta és köszöntése nélkül távozott el.⁶⁸ A velencei követek is jelentik az országgyűlés idején Beriszló ellentétét a primással és a nádorral.⁶⁹ Bakócz a zágrábi püspökség adminisztrátorát, Keczer Ferencet bízta meg a bán ellenőrzésével.⁷⁰ Ezek után érthető, hogy a magyarországi Habsburg-pártban rossz emléke maradt Beriszlónak.⁷¹

Könnyen megmagyarázhatók Beriszló politikájának alapvonásai. A bán Trauban, az egykor Magyarországhoz, ebben az időben pedig Velencéhez tartozó Dalmácia egyik városában született, olyan patricius családból, amelyik a boszniai és horvátországi nemességgel is rokoni kapcsolatban állott. A dalmát városok a magyar főhatalom idején gyakorlatban függetlenek voltak, és önálló kereskedelmet folytattak. A velencei hódítás óta kereskedelmük nagy részét átvette az adriai köztársaság, nekik legfeljebb a balkáni kereskedelem egy része maradt meg. Azonban Bosznia eleste ezt is megszüntette. Így a török- és Velence-ellenesség egyik sarkalatos pontja lehetett a dalmát patriciátus gondolkodásának. Ebből érthető a bán Velence-ellenes magatartása. Először — úgy látszik — gondolt Dalmácia Velence alóli felszabadítására is, később azonban a török támadások elhárítása egészen igénybe vette. Beriszló tudta, talán jobban, mint sok kortársa, hogy mind szűkebb hazájának, mind pedig a magyar korona alá tartozó délszláv tartományoknak a török a legnagyobb ellensége. Mivel a Horvátországot sújtó török támadások rendszerint átcsaptak a szomszéd Habsburg-tartományokba is, úgy vélte, hogy a császárnak is éppen oly érdeke Horvátország megvédése, mint maguknak a horvátoknak. Ebből eredt Habsburg-barátsága. Jellemző, hogy az 1516-ban Miksa császárhoz intézett idézett levelében a császár első feladatának azt tartja, hogy az Stájerországból és Karinthiából négyezer gyalogost és néhány száz nehézlovast küldjön neki a bánágok megvédésére.⁷²

Azonban sem a császártól, sem a pápától, sem pedig máshonnan nem kapott lényegében más segítséget, mint szép szavakat. A magyar uralkodó osztály sem támogatta; sőt, vezetői személyes irigységből, bosszúvágyból minden törekvését igyekeztek elgáncsolni. Ezért a bán az ellenzékhez, a Zápolyai-párthoz csatlakozott; annál is inkább, mert a vajda szintén töröktől veszélyeztetett tartomány élén állott, tehát sorstársának tekinthette.⁷³ Beriszló világosan látta, hogy az ország a végveszély felé halad. Ez különösen kiviláglik a pápához intézett 1518. április 10-i szenvedélyes hangú leveléből.⁷⁴



2. kép. Beriszló Péter pecsétje (erősen nagyítva)

Sem ebben, sem más levelében nem ír Magyarországról, csak a reá bízott tartományokról. A délszláv eredetű bán a hazájáért küzdött, Magyarország csak segélyforrásként érdekelte. Ő és társai híven kitartottak a törökellenes politika és Magyarország mellett addig, amíg ez reményt nyújtott a török elleni eredményes küzdelemre. Amint azonban Nándorfehérvár eleste és a mohácsi katasztrófa rámutatott arra, hogy sem a belső zavarokkal küzdő Magyarország, sem pedig az örökké csak ígérető Habsburg-hatalom nem képes eljárni az ellenség ellen, a hazánkban élő délszlávok részben, élükön Beriszló unokaöccsével, Statileóval, a törökkel való kiegyezés hívei lettek.⁷⁵

Annak sem találjuk nyomát, hogy a bánnak a virágzó budai humanista központtal kapcsolatai lettek volna.⁷⁶ Pedig Beriszló kétség kívül humanista műveltségű ember volt. Nemcsak leveleinek stílusa, Bembóval váltott levelezése⁷⁷ igazolja ezt. Legbizalmasabb embere, Thomas Niger spalatói archipresbiter és kanonok, akit veszprémi vikáriusának és külföldi követének bízott meg, később Dalmácia egyik legismertebb humanistája lett.⁷⁸ Másik bizalmasának, a később János király követségeiben kitűnt Statileo Jánosnak is humanista műveltsége volt. A bán neveltette kezdetben többi unokaöccsét, a Verancsics-fivérekét is,⁷⁹ akiknek jelentősége a magyar irodalom következő korszakában lesz igen fontos. Lehetséges, hogy az olaszos műveltségű Dalmáciából származó Beriszló elsősorban honfitársaival és az olasz humanistákkal tartotta a kapcsolatot, míg a budai humanista körrel keveset érintkezett. Bár ezzel szemben áll az, hogy évtizedes királyi titkári működése alatt együtt dolgozott velük.

Ha Beriszló működésének értékelését akarnánk ezek után elvégezni, nehéz helyzetben volnánk. Külpolitikai és belpolitikai szereplése egyaránt komoly hibákat mutat fel. Olykor egészen naiv elképzeléseket látunk nála (Dalmácia visszafoglalása, Habsburg-barát külpolitika és Habsburg-ellenes belpolitika stb.). Nem ismerte fel a parasztság honvédő hajlandóságát sem a parasztháború idején, sőt a feudális államban viselt méltósága természetesen szembe is állította a parasztfelkeléssel.⁸⁰

Csaknem egy évtizedes bánága alatt zömében saját pénzével védte a reá bízott bánságokat, és ezáltal a mögötte fekvő magyar területet is. Életét sohasem sajnálta kockára tenni a siker érdekében. 1520-ban esett el a korenicai ütközetben, megvert törökök üldözése közben.⁸¹

*

Még annak megállapításával kell foglalkoznunk, hogy feliratunk a középkorban hol állott. Tudjuk, hogy a bánnak már titkár korában háza volt a fővárosban.⁸² Pataki ezt a házat az Olasz (mai Országház) utcába helyezi; ez a feltevés azonban nem igazolható.⁸³ Háztulajdonos volt még Budán a székesfehérvári káptalan, amelynek Beriszló egy időben prépostja volt, és a veszprémi káptalan, sőt püspökség is, amelynek püspöke lett.⁸⁴ Sajnos, ezek helyét ma nem ismerjük. A felirat éppúgy díszíthette a bán saját házat, mint valamelyik káptalanét, hiszen ezeken is elhelyezhették püspökük, illetve prépostjuk nevét. Annyi azonban valószínű, hogy az a ház, amelyen a felirat állott, azon a tájon épült, ahol a feliratot találták, tehát a középkori Mindszent utcában.⁸⁵

Megnyugtató feleletet csak a későbbi kutatások adhatnak.

¹ Lt. sz.: 56.52. A Vármúzeum kőtarában. — Gerő Győzőnek a közlés engedélyezéséért ezúton is hálás köszönetet mondunk.

² Nevét oklevelei rendszeren „Beryzlo”-nak írják. Pl. 1513: OL. Pozsony város lt. Oklevelek 2490. Uo. Beszterce város lt. 346. stb.

³ Életrajzával mai napig adós a magyar történet-tudomány. Nekünk sincs módunk e rövid közleményben tevékenységének kimerítő leírását adni. — Első életrajzát *Marnavich Tomco János* írta meg 1621-ben a bán rokonaitól, a Statileóktól és Verancsicsoktól származó adatok alapján (kiadta: Szalay L., Verancsics Antal összes munkái. II. köt. Pest 1857, 217. kk.). *Marnavich* forrásértékével *Kukuljević* foglalkozott: *Arkiv za povjestnicu jugoslavensku*. IX. köt. 241—265 (l.: *Margalits E.*, Horvát történelmi repertórium. I. köt. Bp. 1900, 105—110). — A délszláv irodalomból még *Mesić* cikkei emelendők ki. — A horvátok a XV. sz. végén és a XVI. sz. elején c. tanulmányában (Književnik, I—II. évf., 1.: *Margalits* i. m. II. köt. Bp. 1902, 476—510) *Berisló* bánágával is foglalkozik II. Ulászló haláláig. Másik cikke: *Berisló Péter* bánága II. Lajos idejében. *Rad jugoslavensku akademie znanosti i umjetnosti*. III. köt. 1—64 (*Margalits* i. m. I. köt. 195—203). Kéziratunk nyomdába adása óta jelent meg: *Gerézi R.*, A magyar világi líra kezdetei. Bp. 1962. A 71—72. oldalon foglalja össze a bán életrajzát.

⁴ *Marnavich* i. m. 224, 227—228. — Vele szemben *Kukuljević* rámutat ugyan arra, hogy a grabarjai és traui *Berislók* rokonsága nem mutatható ki (*Margalits* i. m. I. köt. 109; ezt elfogadja *Mesić* is: A *Berislók* nemzetsége. *Rad*, VIII. köt. 30—104, l.: *Margalits* i. m. I. köt. 261), azonban mégis valószínűsíti a családfába ugyancsak be nem illeszthető *Berisló Bertalan* vránai perjel kapcsolatát a grabarjai ággal. *Berisló Péter* pedig 1502-ben a perjel megbízásából jár el (*St. Katona*, *Historia Critica regum Hungariae*. XVIII. köt. Buda 1792, 334). Grabarjai *Berisló Ferenc* egy levélben *Péterről* mint *fratris nostri carissimioról* beszél, (*Thallóczy—Horváth*: *Jajcza* története. Bp. 1915 260). Ezek az adatok igazolni látszanak *Marnavich* állítását, hogy a rokon grabarjai *Berislók* és a vránai perjel támogatták.

⁵ *Marnavich* i. m. 228. — Kétségtelen, hogy 1502-ben már királyi titkár (*Fógel J.*, II. Ulászló udvartartása. Bp. 1913, 120).

⁶ Vö.: *Fógel* i. m. 47—48. — *Szilágyi L.*, A királyi kancellária szerepe az államkormányzatban. Bp. 1930, 12.

⁷ A titkárok királyi tanácsi és kancelláriai működésére: *Szilágyi* i. m. 27, 52. kk. — Épp az 1500-tól kezdődő időszakban mutatja ki *Szilágyi*, hogy a titkárok általi relatiók száma erősen megnő. 1491 és 1500 között a titkárok relatiójára kiadott oklevelek (*Szilágyinál* kancelláriai ügyvitel) 45 százaléka az összes — referenseket feltüntető — okleveleknek, míg 1501 és 1510 között ez 74 százalékra szökik (*Szilágyi* i. m. 60). — *Berislót* *Ulászló* 1511-ben

secretariusának és consiliariusának nevezi (OL. Dl. 30991. stb.). Relator pl.: Dl. 21494, 21643, 21665, 26115, 33023. Ezenkívül egy királyi commissióval ellátott oklevél alján találjuk ezt a szöveget: „de commissione dominationis vestre reverendissime P. Berislo”: Dl. 21579 (idézi: *Szilágyi* i. m. 29. old. 12. jegyzet). Egy, titkártársa, *Móré Fülöp* relatiójára kiadott oklevél alján ugyanattól a kéztől, amely a fent idézett szöveget írta, megtaláljuk nevét: P. Berislo (Dl. 37813). Ugyanettől a kéztől ugyanezt találjuk saját relatiójára kiadott okleveleken is (Dl. 21665, 26115). Máskor P. Berislaust ír (Dl. 33023, a plika alatt). Az írás sem az oklevél, sem pedig a relatiós jegyzet írásával nem egyezik. Annyi bizonyos, hogy nem *Berisló* írta.

⁸ 1507-ben, Dl. 21665.

⁹ *Pataki V.*, A budai vár középkori helyrajza. Bud. Rég. XV. köt. Bp. 1950, 291. old., 51. jegyzet.

¹⁰ *Fógel* i. m. 120. — *Marnavich* i. m. 229—230.

¹¹ Pl. 1510—11-ben *Pasqualigo* velencei követtel [*Fraknoi V.*, Magyarország és a cambrayi liga. Századok (1882) 381, 799]. Belső megbízatásokat is kapott. Egy ízben a király a váci püspökkel őt küldte ki a pozsonyiaknak főispánjukkal, *Sárkány Ambrussal* kitört viszályát elsimítani (Pozsony város lt. 2280).

¹² 1511 végén már „választott” veszprémi püspök (Dl. 30991), de nemsokára, római követsége idején elnyeri a pápai megerősítést is (*Marnavich* i. m. 230).

¹³ *Margalits* i. m. 486—497, 506—509. — Bár 1508 táján a király az ifjabbik *Ernusz* *János* és *Kanizsai György* személyében új bánokat nevezett ki (vö.: *M. G. Kovachich*, *Vestigia comitorum*. Budae 1790, 461), ez *Both* tényleges hatalmán nem változtatott.

¹⁴ *Margalits* i. m. 497—498, 509—510. — *Perényi* 1512. április 2-án nevezték ki.

¹⁵ Magyar Történelmi Tár. XXIV. köt. Bp. 1877, 236. — 1513 decemberében a király még prefektusnak nevezi *Berislót* (*J. Kukuljević*, *Jura regni Croatiae, Dalmatiae, et Slavoniae*. I. köt. Zágráb 1862), habár *Berisló* saját oklevelén már néhány nappal előbb bánnak címezi magát (Dl. 94778—9). Ezentúl csak bánként szerepel. [Pl. 1514. január 27. Kőrös: „Nos Petrus Beryzlo episcopus ecclesie Wesprim. thesaurarius regie camere(?) nec non regnorum Dalmacie, Croacie et Solauonie banus ac Capitaneus Segniensis.” *Z. Tanodi*, *Poviestni spomenici slobodnoga kraljevskoga grada Varaždina*. I. köt. *Varaždin* 1942, 287—288. Ez utóbbi oklevél hivatkozik *Perényi nádor* 1513. január 13-án kelt báni oklevelére.]

¹⁶ A király 1513. június 6-án nyugtatja a még bánnak nevezett *Perényi Imrét*, hogy a zenggi kapitánysághoz tartozó várakat adott át *Berislónak* (Dl. 82363).

¹⁷ *Margalits* i. m. I. köt. 654.

¹⁸ *Marnavich* i. m. 232. — Ezért van sírfeliratán a boszniai bán cím (uo. 281). Vö. még: *Historija naroda Jugoslavije*. I. köt. *Zagreb* 1953, 761.

¹⁹ 1513. április 5-én még Herendi Miklós kincstartó ad ki oklevelet (Dl. 47040), de május 9-én Statileo János Veszprémben kelt oklevelében már Beriszlót nevezi kincstartónak (Dl. 47050). Itt kell megemlítenünk azt, hogy mind az irodalomban, mind a források egy részében Telegdi Istvánt nevezik kincstartónak az 1514. évi parasztháború idejében. Ez az adat a források téves értelmezéséből fakadt. Telegdi (akinek életrajza: *Márki S.*, Dózsa György. Magyar történelmi életrajzok XXIX. Bp. 1913, 226—230) egy évtizeddel korábban viselte a királyi kincstartói tisztséget (*Fógel* i. m. 56). 1511-ben azonban országos kincstartónak (thesaurarius regni) választották Szentpéteri Lászlóval közösen (uo.). Ez a tisztség nem volt azonos a királyi kincstartóéval; csak a rendek által megajánlott adó adminisztrálása volt a feladat, és a hatáskör többnyire csak egy adó-kivetés idejére szólt. Valószínű tehát, hogy Telegdi 1514-ben már nem viselte ezt a rangot. A Beriszló által viselt királyi kincstartósággal sem keverhetjük össze. Sírköve (*Márki* i. m. 62: regis, deinde regni Hungarie thesaurarius) is az 1504-ben, ill. 1511-ben viselt méltóságaira vonatkozik. Az, hogy mégis kincstartónak hívják a források, egy középkori szokással magyarázható: egyes embereknek azután is megadták a címet, miután már nem viselték a méltóságot (különösen gyakori ez a vajdánál és bánoknál).

²⁰ Mindezekre: *A. Kubinyi*, Die Frage des bosnischen Königtums von N. Ujlaki. *Studia Slavica* IV (1958) 375—377.

²¹ *Kubinyi A.*, A királyi kincstartók oklevéladó működése Mátyástól Mohácsig. *Levéltári Közlemények* XXVIII (1958) 40. old. 49. jegyzet, 43. old. 65. jegyzet. — A hivatali pályákra példák: *Kubinyi A.*, A kincstári személyzet a XV. század második felében. *Tanulmányok Budapest múltjából*. XII. köt. Bp. 1957, 25—46.

²² *Kubinyi*, A királyi kincstartók... 43. old. 65. jegyzet.

²³ Szokás volt, hogy a kincstartó vagy helyettese állandóan Budán tartózkodott (*Kubinyi*, A királyi kincstartók... 41).

²⁴ Várday Pál alkincstartó volt 1514 tavaszáig. 1514. április 3-án még ő kéri az adót Bártfától (*Iványi B.*, Bártfa sz. kir. város levéltára. II. köt. 4414. sz.), míg májusban már Pemflinger Márk, Pemflinger János volt budai városbíró fia az alkincstartó (*Iványi B.*, Eperjes sz. kir. város levéltára, 1104. sz.; *Iványi*, Bártfa. II. 4431. sz.). Várdayt ekkor az oklevelek volt alkincstartónak nevezik [*Történelmi Tár* (1904) 221—222]. Pemflinger 1514 végéig maradt hivatalban. Novemberben még nyugtatja Bártfát egy „kölesön” fejében (*Iványi*, Bártfa. II. 4470. sz.), míg 1515 elején már újra Várday Pál helyettesíti Beriszlót (Dl. 22652).

²⁵ Várday pl. kancelláriai relator királyi okleveleken (Dl. 47115; *Iványi*, Eperjes. 1098. sz.). Később olykor administrator proventuum regalium címet is visel (*Kubinyi*, A királyi kincstartók... 40. old. 50. jegyzet).

²⁶ Pl. 1513: Dl. 82370; 1515: Beszterce v. lt. 359. — *Magyar Sion* (1866) 101—102. — *Raguza*

adóját is ő szedeti be küldötte, egy veszprémi kanonok (Beriszló veszprémi püspök!) útján (*Gelcich J.—Thallóczy L.*, *Raguza és Magyarország összeköttetései* nek oklevéltára. Bp. 1887, 676—677).

²⁷ *Marnavich* i. m. 246—247.

²⁸ Pl. 1513. december 15: *Iványi*, Eperjes. 1093. sz.; 1514. december 9: OL. Ft. Dész város lt. (két oklevélen).

²⁹ 1513. május 15. Buda: Pozsony város lt. 2490; május 21. Buda: *Iványi*, Bártfa. II. 4354. sz.; május 27. Buda: uo. 4356. sz.; május 29. Buda: Selmecbánya város lt. II. 811. — Ezután Horvátországba utazik, és helyette Várday vezeti a kincstart. Decemberben újra Budán tartózkodik (vö.: 28. jegyzet) és okleveleket ad ki (december 17. Buda: *Iványi*, Eperjes. 1095. sz.; Bártfa. II. 4395. sz.). 1514 elején visszautazik a Délvidékre, de májusban megint visszatér az udvarba, ekkor váltja fel Pemflinger Márkkal Várdayt. Május 4-én sajátkezüleg aláírt parancsot küld Pozsonynak (Pozsony város lt. 2509). Nem marad soká az udvarnál, hanem hamar bánsgaiba utazik. Az év végén újra Budán tartózkodik. December 15-én Budán sajátkezüleg aláírt oklevelet ad ki (Beszterce város lt. 346; l. még: 28. jegyzet). Ezekután csak a valószínűleg ugyanekkor újból kinevezett Várday alkincstartó rendeleteit ismerjük. Kincstartósága idején a kincstári feladatkörökben Beriszló familiárisai járnak el (l. pl.: *Iványi*, Eperjes. 1082. sz.).

³⁰ Dl. 104635, 104636. — Igaz, hogy nem tartalmazza összes jövedelmét, mert a 104636-os jelzetű oklevélen egy feljegyzés felsorolja azokat a számadásokat, amelyek tartalmazhatnak még kifizetéseket a bán számlájára; azonban az összeállításban nem vették figyelembe. Sajnos, ezek ma már nincsenek meg; azonban nem tartalmazhattak nagyobb összegeket.

³¹ *Thallóczy—Horváth* i. m. 184. Az előirányzatot tévesen 1504-re datálták. A helyes keletkezésre: *Kubinyi*, A királyi kincstartók... 46. old. 93. jegyzet.

³² *Somi Gáspártól. Thallóczy—Horváth* i. m. 272—273.

³³ Vö.: *Kubinyi*, A kincstári személyzet... 34. — Lásd még a következő jegyzetben említett tanulmányt is.

³⁴ Dl. 104635, 104636. — Az említett kereskedőkre vonatkozó részletes adatok: *Kubinyi A.*, Budai kereskedők udvari szállításai a Jagelló-korban. *Bud. Rég.* XIX. köt. Bp. 1959, 99. kk. — A Zuane della Seda-családra: uo. 101; Bontempira: uo. 100; Stagira: uo. 111. old. 35. jegyzet; Polyákra: uo. 103, 113. old. 79. jegyzet, 114. old. 81—82. jegyzet; 115. old. 130, 132. jegyzet; Hallerre: uo. 115. old. 130. jegyzet, 117. old. 164. jegyzet; Freiburgerre: uo. 117. old. 168. jegyzet; Pythysra (talán a Pitti-családból): uo. 112. old. 37. jegyzet.

³⁵ L. pl.: *Makkai L.*, Az abszolutizmus társadalmi bázisának kialakulása az osztrák Habsburgok országában. *Történelmi Szemle* III (1960) 204. kk.

³⁶ *Kubinyi*, Budai kereskedők... 99. kk.

³⁷ Uo. 104.

³⁸ *Hermann Zs.*, Az 1515. évi Habsburg—Jagelló-szerződés. Adalék a Habsburgok magyarországi uralmának előtörténetéhez. *Értekezések a történelmi tudományok köréből*, Új sorozat 21. sz. Bp. 1961, 57.

³⁹ Lásd alább, 71. jegyzet.

⁴⁰ A Nerli-család egyik tagja, Jacopo di Tanai de' Nerli, aki akkor a Gonfaloniere di Compagnia tisztét viselte, 1494-ben tevékeny részt vállalt a Medici-család elűzéséből [L. Landucci, Ein florentinisches Tagebuch 1450—1516. Das Zeitalter der Renaissance. (Ausgewählte Quellen zur Geschichte der italienischen Kultur. Hsbg. von Marie Herzfeld. I. Serie V—VI.) I. köt. Jena 1912, 108. old. 1. jegyzet, 110. old.]. A kortárs Commynes ezzel kapcsolatban megemlíti, hogy személyesen ismerte a Nerli-fivéreket és apjukat is, és ezek igen gazdagok (très riches) voltak (*Ph. de Commynes, Mémoires. Historiens et chroniqueurs du moyen âge.* Paris 1952, 1326). A szintén kortárs Guicciardini szintén megemlíti Jacopo de' Nerliről, hogy nemes és gazdag ifjú (giovane nobile e ricco), amikor leírja Piero de' Medici elűzését (*F. Guicciardini, Storia d'Italia.* Milano 1843, I. köt. 66). A Mediciek elűzése után Firenze kormányát 1494. december 2-án húsz „legnemesebb és legbölcsebb” férfire bízták, akik között megtaláljuk a legtöbb firenzei nagy cég képviselőit, köztük a Nerlieket is (Nerli, Ridolfi, Capponi, Salviati, Popoleschi, Rucellai, Valori, Pazzi, Martelli, sőt a Medicieknek a főággal rivális Pierfrancesco-ága is: *Landucci* i. m. I. köt. 128). A Pazziak már 1478-ban összeesküvést szöttek a Mediciek ellen (*Commynes* i. m. 1256—1257; *J. Unrest, Österreichische Chronik M. G. S. S. Nova series XI.* Weimar 1957, 85—86). Az előzőtt Piero de' Medici megfenyegette firenzei ellenségeit, Jacopo de' Nerlit, Alfonso di Filippo Strozzi, Guglielmo di' Pazzit és Girolamo Martellit, hogy darabokra szaggatja őket, ezért a köztársaság kormánya hozzájárult, hogy ezek fegyveres testőrökkel kísértessék magukat a városban (*Landucci* i. m. I. köt. 165. old. 2. jegyzet). A századforduló táján a Medici restaurációs-veszély ellen szervezkedők közt ugyancsak megtaláljuk Jacopót, egy-egy Strozziival, Scarfival és Soderinivel (uo. II. köt. 54. old. 1. jegyzet). A család másik tagja, Benedetto di Tanai de' Nerli, több ízben vállalt diplomáciai megbízatást a köztársaságtól, így 1501-ben Borgia Cezárhoz, 1513-ban a pápához (uo. II. köt. 60. old., 262. old. 2. jegyzet). Ezekből az adatokból világosan kitűnik, hogy a család a firenzei köztársaság vezető családjai és a Medici-uralom esküdt ellenségei közé tartozott. Bár az idézett adatok is igazolják a család gazdagságát, az a tény, hogy Raggione Bontempi, a legnagyobb Magyarországon élő firenzei üzletember, a Nerli-cég képviselője volt, még inkább alátámasztja ezt. Úgy látszik, hogy mivel a legnagyobb haszonnal járó pápai bankári és franciaországi üzleteket a Medici-cég monopolizálta, amely mellett a kisebb firenzei cégek háttérbe szorultak, a Nerliek üzleti érdeklődésükkel Magyarország irányába fordultak. A Mediciek elűzésében résztvevő patríciusok, köztük a Nerliek, valószínűleg a nyugati üzletekben domináló Medici-konkurrenciától kívántak szabadulni Lorenzo il Magnifico fiának elűzésével.

⁴¹ Marnavich szerint a budai vár udvarbíróságát (és az ezzel egybekötött) kun tiszttartóságot is viselte, ez azonban nem igazolható.

⁴² 1516 februárjában még kincstartónak címezi magát (Dl. 94824). Helyettese, Várday Pál, pedig még március 1-én viseli adminisztrátori címét (Dl. 47142). — A király március 13-án halt meg. *Szentpétery I., Oklevéltani naptár.* Bp. 1912, 29. Ezután tudomásunk szerint egy oklevél sem nevezi Beriszlót kincstartónak. Pl. 1516. október 31: Beriszló csak bán, de már nem ő a kincstartó, hanem Szalkai, *Tanodi* i. m. I. köt. 287—288).

⁴³ *Fógel* i. m. 57. — Lásd még az előbbi jegyzetben idézett varasdi oklevelet is.

⁴⁴ Uo. 50. — Rokonságukra: *Marnavich* i. m., több helyen. — Statileo élete: *Sörös P., Statileo János életéhez.* A pannonthalmi főapátsági főiskola évkönyve az 1915—1916-iki tanévre. Pannonthalma 1916, 3—56.

⁴⁵ Magyar Történelmi Tár XXIV. 240, 243. — *Margalits* i. m. II. köt. 500. stb.

⁴⁶ *Molnár E., A magyar társadalom története az Árpádkortól Mohácsig.* Bp. 1949, 282.

⁴⁷ Stephanus Taurinus: *Stauromachia.* I. könyv. 491—495. sor. Ed. L. Juhász. Bp. 1944, 15. — Hasonló Szabatkay Mihály éneke is, a Cantio Petri Berizlo: *Horváth C., Középkori magyar verseink. Régi magyar költők tára.* I. köt. 2. kiad. Bp. 1921, 485—487. — *Gerédy* i. m. 65—66, 68—69.

⁴⁸ *Szalay* i. m. I. köt. 10.

⁴⁹ *Marnavich* i. m. 232.

⁵⁰ Nelepeczy Ferenc, Pzwyth János, Serdyth Vid, Munkovyth Dénes, Challowyth Pál, Bradach Imre, Fánchy Imre és mások (Dl. 104635—6).

⁵¹ Ányos Péter, Athalay Mihály, Sándorfalvi Török Mihály, Bánffy György, Déghy István, Onory László. Az 1515-ben még Beriszló felügyelete alá tartozó Jajca várában gyalogoskapitány Győry János és Nagy Benedek (l. 50. jegyzet). — Szabatkay Mihály szerint is a bán huszárai „mynd magyarol zolnak” (*Horváth* i. m. 486). — 1513-ban püspökségi csapatainak parancsnoka (armiductor exercitus) Hathalmi Lázár (Dl. 47050).

⁵² *Horváth J., A magyar irodalmi műveltség megoszlása.* 2. kiad. Bp. 1944, 279.

⁵³ Lásd különösen a 12—13. és 16. versszakot. Vö. újabban: *Gerédy* i. m. 92.

⁵⁴ A szlavóniai báni és vránai perjelségi javakat, amelyek a török elleni harcot szolgálták, minden eszközzel igyekezett növelni. 1515-ben a Bradachok eszközölnék ki királyi utasítást ellene, hogy ne csatolja birtokaikat a perjelségi javakhoz (Dl. 33843). Sokkal fontosabb volt azonban a Bánffyak kárára indított eljárása. Bánffy János főpohárnokmester elvéve az egyik Beriszló özvegyét, megszerezte annak birtokát. A bán pedig — lehet, hogy rokonság címén — erőszakkal elfoglalta azt, amely három várból, öt kastélyból és a hozzájuk tartozó uradalmakból s districtusokból állott (Dl. 33636—42, 34188, 104606). Halála után várnagyai mint királyi uradalmat kezelték azzal, hogy Bánffyné férje magtalan halálával a koronára szállott (Dl. 34188). Ez valószínűvé teszi, hogy a bán nem családja hatalmát, hanem a királyi, azaz a báni hatalmat akarta így növelni. A Bánffyak ellentámadását Dvorysthya kastély ellen még életében visszaverte (Dl. 104606). Mindenesetre ezek az elfog-

lalt uradalmak hozzájárultak báni tekintélye és hadereje növeléséhez.

⁵⁵ *Margalits* i. m. II. köt. 500.

⁵⁶ *Kukuljević* i. m. I. köt. 265—266. Szabatkay Beriszló-éneke *Gerézi* véleménye szerint a bán által íratott propagandaének a szlavón rendek megnyerésére (i. m. 73).

⁵⁷ Dl. 47097.

⁵⁸ *Tkalčić*, Monumenta historica civitatis Zagrabiae. III. köt. 191—192.

⁵⁹ *Óváry L.*, A magyar tudományos akadémia történelmi bizottságának oklevél-másolatai. I. köt. Bp. 1890, 1024. sz. — *Fraknoi* i. m. 381. old. 2. jegyzet.

⁶⁰ Magyar Történelmi Tár XXIV. 293; XXV. 4. — Az utóbbi dalmáciai beütése alkalmával ugyan megütközött a törökökkel is, de vereséget szenvedett (uo. és Historija naroda Jugoslavije. I. köt. 761).

⁶¹ *Óváry* i. m. 1079, 1082. sz.

⁶² *Szabó D.*, A magyar országgyűlések története II. Lajos korában. Bp. 1909, 113—116.

⁶³ *Fraknoi V.*, Erdődi Bakócz Tamás élete. Bp. 1889, 112, 114—115, 164.

⁶⁴ Miksához írja 1516. március 26-án: „... antea vivente . . . rege pauca ad eorundem [ti. a bánságoknak] conservationem mihi administrata sunt, nunc neminem video, qui illis subveniat.” (*Szabó* i. m. 114.)

⁶⁵ Egy keltezetlen papírlap szerint, amelyen II. Lajos és a bán közti megegyezés pontjai találhatóak (Dl. 104677).

⁶⁶ Zápolyaival való barátságára: *Marnavich* i. m. 241, 261. — *Fraknoi*, Bakócz . . . 164. — Korábban még élesen szemben állott a vajdával; ő javasolta, hogy fegyverrel verjék le: *Hermann* i. m. 40.

⁶⁷ *Szabó D.*, Küzdelmeink a nemzeti királyságért 1505—1526. Bp. 1917, 130.

⁶⁸ *Marnavich* i. m. 261. kk. — *Tkalčić* i. m. III. köt. 189—190.

⁶⁹ Magyar Történelmi Tár XXV. 101. — *Óváry* i. m. I. köt. 1103. sz. — *Fraknoi*, Bakócz . . . 165.

⁷⁰ *Szalay* i. m. I. köt. 335.

⁷¹ Thurnschwamb, a Fugger-cég magyarországi ügynöke, rosszindulatú, kósza híreket közöl Beriszlóról, egyben megjegyzi, hogy rokona, Statileo, Zápolyai kémje volt a királyi tanácsban [*J. Ch. Engel*, Geschichte des ungrischen Reiches und seiner Nebenländer, I. köt. 198; új kiadása: *P. Ratkoš*, Dokumenty k banickemu povstaniu na Slovensku (1525—1526). Bratislava 1957, 461]. — A Fuggerek és a Habsburgok kapcsolata közismert. Lásd erre újabban: *Hermann* i. m.

⁷² *Szabó*, A magyar országgyűlések . . . 114.

⁷³ *Marnavich* szerint az érsekkel és a királyi tanács többi hangadójával történt összeveszése után levelet írt a vajdának, Báthory temesi ispánnak, és a nándorfehérvári bánoknak, tehát a végvidék többi főparancsnokának, közös eljárás végett (i. m. 266). Ezt az adatot talán alátámasztja az, hogy a vajda ekkor valóban szövetségben volt Báthoryval (*Szabó*, A magyar országgyűlések . . . 126).

⁷⁴ Monumenta Romana Episcopatus Vesprimiensis. IV. köt. Bp. 1907, 251—253. Előadja, hogy öt éve védi a rábízott országokat, leginkább saját és rokonai javaiból, amelyeket már felemészített. A király

és az előkelők: „ut ipsi aiunt, defensionis eorundem non sufficient.” A pápa is elhalasztotta a segítséget egy közelgő kereszteshadjáratig. Ő azonban attól tart, hogy ez sohasem fog létrejönni, és ha mégis létrejön, akkor olyan későn, hogy előtte „misera haec regna pereant”. Végül azzal fejezi be, hogy „ego iam sepius et predixi et predico, utinam falsus vates sim, . . . sed certe, nisi quamprimum et quamcitissime sanctitas vestra opem ferat, actum erit de his regnis”. — Lényeges segélyt erre sem kapott.

⁷⁵ Vö.: *Hóman B.*—*Szekfű Gy.*, Magyar történet. III. köt. 2. kiad. Bp. 1935, 25. kk. — A délszlávok másik része viszont még szorosabban csatlakozva a Habsburgokhoz, folytatta a törökellenes harc hagyományát (pl. a Zrínyiek).

⁷⁶ *Horváth* ugyan (i. m. 201) a Bakócz csoportjába tartozó humanisták közé sorolja, azonban erre csak a Bakócz és Beriszló közt ennek titkárkorában fennállott jó viszonyt hozza fel bizonyítékkal.

⁷⁷ *Horváth* i. m.

⁷⁸ *Kukuljević* i. m. I. köt. 272. old. (jegyzet). — *Margalits* i. m. I. köt. 590. — *C. Fisković*, Nigrosove uspomene u Splitu. Tkalčićev Zbornik. II. köt. Zagreb 1958, 281—295. — Niger, akár maga Beriszló is, dalmata volt, akinek Spalatóban épp Beriszlóval való kapcsolatai miatt kellemetlenségei is voltak (Spalató Velencéhez tartozott). Vö.: *L. Katić*, Imbreviature splitskog notara de Salandis (1514—1518 godine). Starine 47 (1957) 175.

⁷⁹ *M. G. Kovachich*, Scriptorum minores. I. köt. Buda 1798, 194.

⁸⁰ *Marnavich* szerint (i. m. 241) Zápolyainak akart segíteni 1514-ben Dózsa ellen. A kortárs *Taurinus* pedig úgy tudja (i. m. 15. old. 496. kk. sorok), hogy Dózsához intő levelet írt.

⁸¹ *Margalits* i. m. I. köt. 203.

⁸² L. 9. jegyzet.

⁸³ *Pataki* i. m. 262. — Egyetlen bizonyítéka erre csak az, hogy Beriszló háza a Kanczlyr Angelus háza közelében állt. Azonban az uo. 290. old. 51. jegyzetben idézett oklevelek közül csak az 1512. április 14-i, 1517. április 14-i és 1523. április 28-i adatok vonatkoznak kétségtávolan az Olasz utcai házra. A Beriszló házát említő 1512. augusztus 26-i adat nem illik be a fentiek közé. Kanczlyr tekintélyes budai patrícius volt, lehetett tehát az Olasz utcai házhoz kívül több háza is.

⁸⁴ Említik a káptalanok házát az 1505-ből, illetőleg az 1510-es évekből származó bortizedlajstromok is (Dl. 38658, és Veszprémi kpt. lt.), ez utóbbinak az Országos Levéltár filmtárában őrzött filmjéről készült, Szücs Jenő birtokában levő fényképmásolatát használtuk, amiért Szücs Jenőnek ezúton is köszönetet mondunk. — A veszprémi püspökség háza a Mindszent utcának a Szombat-piac felé eső végénél lehetett (*Pataki* i. m. 292. old. 64—65. jegyzet, 296. old. 93. jegyzet).

⁸⁵ Habár a kő a lebontás előtt — Gerő Győző szíves közlése szerint — másodlagosan volt befalazva, ez a tény nem zárja ki annak a lehetőségét, hogy a középkorban is ezen a házban állott. Ugyanis ez a ház is tartalmazott középkori részleteket (Budapest műemlékei. I. köt. Bp. 1955, 559—560).

PÉTER BERISZLÓ UND SEINE BEZIEHUNGEN ZUM KÖNIGLICHEN HOF

Im Jahre 1956 wurde in einer Gasse des Budaer Burgviertels (Úri-Straße 42) ein Stein-
denkmal gefunden mit der Inschrift

PETRVS BERYZL...

Die Inschrift enthält nur den Bruchteil des Namens von Péter Beriszló (auf seinen eigenen Urkunden: Beryzlo, bei den südslawischen Autoren Berislavić), der zu Beginn des 16. Jahrhunderts Ban von Kroatien war. Die Abhandlung beabsichtigt nach kurzer Schilderung der Tätigkeit des Bans auf seine in Buda gespielte Rolle hinzuweisen.

Den Sohn einer dalmatischen, südslawischen, städtischen Patrizierfamilie riefen seine ungarischen Verwandten (die in Kroatien begüterte Familie Beriszló von Grabarja und Bertalan Beriszló, Prior von Vrána) nach Ungarn. Kurz darauf kam er an den königlichen Hof, wo er sich vom Jahre 1502 bis 1513 als Sekretär des Königs betätigte. In dieser Eigenschaft war er Mitglied des königlichen Rates und an der Leitung der königlichen Kanzlei beteiligt. Er war einer der Vertrauten des Kardinalerzbischofs und Kanzlers Bakócz. In Buda, der Residenz des Hofes, erwarb er sich ein Haus, wo er sich auch fast ständig aufhielt. Scheinbar oblag ihm auch die Besorgung von diplomatischen Angelegenheiten, wozu ihn auch seine zu Dalmatien erworbene italienische Bildung verhalf. Er selbst war mit zahlreichen Botschaften beauftragt, nahm aber auch in Ungarn an den mit ausländischen Botschaftern gepflogenen Unterhandlungen regen Anteil. In der Außenpolitik verfolgte er die Richtlinie der Partei, die habsburgfreundlich und gegen Venedig eingestellt war. In Anerkennung seiner Dienste verlieh ihm der König kirchliche Pfründen, u. a. die Probstei von Székesfehérvár, sodann das Bistum von Veszprém.

Im Jahre 1513 erhielt er höhere Ämter. In den südwestlichen Grenzmarken spielte der Ban von Kroatien und Slawonien Andreas Both eine ziemlich selbständige Rolle, weswegen bald nach seinem Tode der Palatin von Ungarn Imre Perényi zum Ban ernannt wurde. Der im Gefolge eines großen Heeres eintreffende Palatin stellte zwar die Ordnung wieder her, konnte sich jedoch seiner anderwärtigen Inanspruchnahme wegen (als Palatin) mit dem Schutze der Grenzmarken gegen die Türken nicht befassen, daher wurden im Frühling 1513 die Banate Beriszló, zuerst mit dem Titel eines Präfekten, sodann vom Ende des Jahres an mit dem des Bans an seiner statt anvertraut wur-

den. Zu den Banaten erhielt Beriszló auch noch die Güter des Priorats von Vrána. Darüber hinaus wurde er noch an die Spitze der finanziellen Landesobrigkeit, des Schatzamtes gestellt. Für die Verknüpfung der Banate mit dem Schatzamt gab es bereits ein Beispiel unter König Matthias. Die finanzielle Versorgung der Grenzfestungen konnte auf diese Weise sichergestellt werden.

Beriszló stand von Mai 1513 bis anfangs 1516, bis zum Tode des Königs Ulászló II., an der Spitze des Schatzamtes. Seine Lage war schwer, da sein Vorgänger Nikolaus Herendi, der aus kleinadeliger Familie stammte, kein großes Ansehen genoß und das Land nebenbei bemerkt während der ganzen Regierungszeit Ulászlós II. ständig mit finanziellen Schwierigkeiten kämpfen mußte. Der Ban bemühte sich seiner Aufgabe nachzukommen, hielt sich des öfteren in Buda auf und beteiligte sich dann eifrig an der Leitung des Schatzamtes. Als Ban mußte er jedoch meist in seinen Marken verweilen, so wurden in seiner Abwesenheit die Staatsfinanzen von seinen Stellvertretern gelenkt. Zuerst hatte Paul Várday, der bereits Stellvertreter seines Vorgängers war, das Amt des Vizeschatzmeisters inne. Beriszló löste ihn zu Beginn des Jahres 1514 aus seinem Amt ab und ernannte an seiner Stelle Markus Pemflinger, einen städtischen Patrizier von Buda, der sich später als Comes der Siebenbürger Sachsen einen Namen erwarb. In der zweiten Hälfte des Jahres ernannte er wiederum Várday zu seinem Stellvertreter. Der Ban unterhielt als Schatzmeister enge Beziehungen mit den Großkaufleuten von Buda, die die Gläubiger des Hofes und Hoflieferanten waren. Ein Teil von ihnen waren Italiener, wie Rason und Felix aus Florenz oder Antonius und Jacobus aus Venedig, ein anderer Teil stammte aus den Patrizierfamilien von Buda. Das waren Paul Polyák, Wolfgang Freiburger und Johann Haller.

Mittlerweile entzweite sich der Ban mit seinem einstigen Gönner, dem Kardinalen Bakócz und mit anderen führenden Persönlichkeiten des Hofes und wurde darum unmittelbar nach dem Tode des Herrschers seines Amtes im Schatzamt enthoben, doch blieb er weiter der Ban von Kroatien und Slawonien. Als Ban hat er sich zumeist erfolgreich betätigt. Seine Funktion begann im Jahre 1513 mit dem Siege über die Türken bei Dubicza. Er war ein guter und tapferer Feldherr, der nicht zurückschreckte sein eigenes Leben aufs Spiel zu setzen. In der langen Periode, in der er das

Amt des Bans bekleidete, wurde ihm nicht viel Unterstützung zuteil. Weder der Hof, noch das Ausland kamen ihm zur Hilfe, obwohl er auf die Größe der Türkengefahr wiederholt hinwies. Auch von den Ständen der beiden Banate war für ihn keine Hilfe zu erwarten. Der slawonische Adel und die Städte, wie Zagreb, waren nur um ihre Vorrechte, nicht aber um die Verteidigung des Landes bemüht. Einige Hilfe ließ ihm allein der kroatische Adel, der den unmittelbaren Angriff der Türken befürchten mußte. Der Großteil seiner Truppen rekrutierte sich auf diese Weise aus den Söldnern und den Familiaren, die er von seinem Einkommen besoldete. In seinen Truppen kämpften die kroatischen und slawonischen Soldaten Schulter an Schulter mit seinen ungarischen Familiaren gegen den gemeinsamen Feind. Etwa die Hälfte seiner von uns bekannten Soldaten waren Ungarn aus Transdanubien (die übrigen von slawonischer und kroatischer Herkunft). In seiner Umgebung lebte auch der ungarische Spielmann Michael Szabatkay, der in ungarischer Sprache seine Taten besang. Zwecks Festigung der Macht des Bans vermehrte Beriszló zum Nachteil der Großgrundbesitzer das königliche Vermögen. Allein von der Familie Bánffy nahm er mit Gewalt drei Burgen und fünf Schlösser, um sie den königlichen Domänen einzuverleiben. Ebenso verfuhr er mit dem Vermögen des Priorats von Vrána und vermehrte es mit Gütern, auf die er auch

nur das geringste Anrecht vorweisen konnte. Das auf diese Weise mit Gewalt erhöhte Einkommen der königlichen Güter und des Priorats benutzte dann der Ban, um sich gegen die Türken wenden zu können.

Die außenpolitische Einstellung des Bans änderte sich während seiner Amtsdauer nicht, in seiner Innenpolitik näherte er sich jedoch der ungarischen, antihabsburgisch eingestellten Partei Zápolyais. Obwohl der Ban Unterstützung für die ihm unterstellten Gebiete von den Habsburgern erwartete und ihnen darum treu war, erhielt er jedoch von der ungarischen Habsburg-Partei nicht die geringste Hilfe und sein Verteidigungsbestreben wurde sogar vereitelt. Dies führte zur Freundschaft mit Zápolyai, dem Woiwoden von Siebenbürgen. Der Woiwode und der Ban, beide standen an der Spitze von den Türken bedrohter Gebiete und keiner von ihnen erhielt Unterstützung vom Hofe.

Beriszló fiel im Jahre 1520 in einer Schlacht gegen die Türken. Die am Anfang unserer Abhandlung bekanntgegebene Inschrift schmückte wahrscheinlich seinen Palast in Buda. Über den Standort desselben liefern unsere urkundlichen Quellen keine verlässlichen Angaben, die Inschrift spricht jedoch dafür, daß der Palast wahrscheinlich in der Gegend gestanden hat, wo die Inschrift aufgefunden wurde, demnach in der mittelalterlichen Mindszent-, in der heutigen Üri-Straße.